

Şehrin Mafızası

YeniGün GAZETESİ'NİN
ÜCRETSİZ KÜLTÜR-SANAT İLAVESİDİR

CİLT: 8 • SAYI: 14

HAZIRLAYANLAR: SADIK GÖKCE - ANUŞ GÖKCE

8 TEMMUZ 2026 ÇARŞAMBA

DEDE KORKUT -1

EDİTÖRDEN

Allah Allah dimeyince işler olmaz, kadir Tanrı vermeyince er baymaz, ezelden yazılmasa kul başına kaza gelmez, ecel vade ermeyince kimse ölmez. Ölen adam dirilmez, çıkan can geri gelmez. Bir yiğidin kara dağ yumrusunca malı olsa yığar, derler, talep eyler. Nasibinde artuğunu yiyebilmez...

.....

Kız anadan görmeyince öğüt almaz, oğul atadan görmeyince sofrayı kurmaz...

.....

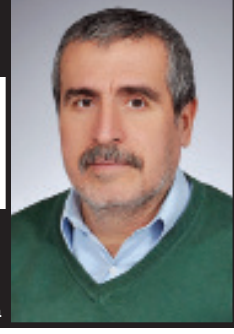
Oğul dahi neylesin baba ölüp mal kalmasa. Baba malından ne fayda başta devlet olmasa. Devletsizin şerrinden Allah saklasın hanım sizi.

Yukarıda bir özetini verdiğim duayı hemen hemen hepimiz duymuşsunuzdur. Türk Milletinin Korkut Atasının meşhur duasıdır. Böylesine güzel ve anlamlı bir duayı yapan ve yüzlerce yıldır Türk Milletinin beynine nakşedilen, gönlünde yer bulan Dede Korkut kimdir?

Bu sorunun cevabını bir nebzecek verebilmek adına Şehrin Hafızası bir yazı dizisi başlattı. Dört beş sayı sürecektir olan bu Dede Korkut özel sayılarımız için ülkemizde bu konu üzerinde çalışmış değerli hocalarımızdan yazılar istedik. Yine Konyamızda yaşayan değerli yazarlarımızdan Dede Korkut okumaları yapmış olanlardan bu konuyu yazmalarını rica ettik. Sağ olsunlar bizi kırmayıp yazılar gönderdiler. Şimdi bize düşen bu güzel yazıları ilavemize koyup size ulaştırmak.

Daha önce de Yunus Emre, Ömer Sey-

**SADIK
GÖKCE**
sadikgokce@hotmail.com

fettin, Ziya Gökalp gibi şahsiyetleri bir seri halinde yazıp yayınlamıştık. Hatta Ziya Gökalp için hazırladığımız yazı dizisi kitap haline getirilip yayınlandı. Temenni ediyorum Dede Korkut için hazırladığımız ve sizlerle buluşturmaya hazırlandığımız bu güzel çalışmada yayınlanma serüveni tamamlandıktan sonra bu konuya ilgi duyan birileri tarafından yayınlanır.

Şehrin Hafızası kendisine sadece içinde yaşadığı şehir Konya ile ilgili bilgileri değil bütün Türk dünyasının önemsendiği ve değer verdiği konu ve şahsiyetleri de görev edinen bir dergi. Şehrimizde milli kültür ve hafızanın oluşmasına katkı yapmak istiyor ve bunun için gayret gösteriyoruz.

Dede Korkut hakkında Ahmet Sevgi, Elif Türköz, Metin Eren, Nejdet Albay, Firdevs Güneş, Şaban Kumcu, Anuş Gökce, Zeki Gürel, Serpil Yalçınkaya, Gülten Küçükbasmacı, Mehmet Öztürk, Hale Gürbüz, Fatma Tutak ve Bülent Çevik birbirinden değerli ve ufuk açıcı yazılar kaleme aldılar. Bu yazıları beğenerek okuyacağınızı ve Dede Korkut hakkında yeni bilgiler edineceğinizi ümit ediyorum.

İlk sayımız hayırlı olsun. Devamı için Allah güç kuvvet versin.

İÇİNDEKİLER

• EDİTÖRDEN...
SADIK GÖKCE

• DEDE KORKUT KİTAPININ
"MUKADDİME" SİNDE İSLÂMÎ UNSURLAR
PROF. DR. AHMET SEVGİ

• DEDE KORKUT'UN MEZARI NEREDE?
NEJDET ALBAY

• DEDE KORKUT HİKÂYESLERİNDE
MİTOLOJİK ÖGELER
ELİF TÜRKÖZ

• DEDE KORKUT HİKÂYESLERİ ÜZERİNE
METİN EREN

DEDE KORKUT KİTABI'NIN "MUKADDİME" SINDE İSLÂMÎ UNSURLAR

**PROF. DR
AHMET
SEVGİ**

Bugün elimizde bulunan "DEDE KORKUT KİTABI"¹ Oğuzların destanî hayatlarının hikâyeleştirilmiş halidir. 15. asrın ikinci yarısında yazıya geçirilmiş olduğu tahmin edilen söz konusu eser bir "mukaddime" ve 12 hikâyeden oluşmaktadır. Muharrem Ergin, hikâyelerde İslâmî cephenin zayıf olduğunu söyler. Aynı şekilde Barthold da hikâyelerdeki İslâmî etkinin cildan ibaret olduğunu ifade eder. Hikâyelerde de rastlanmakla birlikte, "mukaddime"de İslâmî unsurların daha açık ve daha görünür olduğu müşahede edilmektedir ki biz makalemizde kısaca onlara işaret edeceğiz.

Yazımızın sonunda verdiğimiz Dresden nüshasının ilk sayfasının tıpkıbasımında görüldüğü gibi, eser "besmele" ile başlıyor ve "Resûl 'aleyhi's-selâm zamanına yakın Bayat boyundan Korkut Ata dirler bir er kopdı"² şeklinde devam ediyor.

"Kamusına benzemedi cümle 'âlemleri yaradan Allah, Tanrı görklü"³ ifadelerinde Dede Korkut, âlemleri eşi ve benzeri olmayan yüce Allah'ın yarattığını söylemektedir. Dede Korkut'un şu sözleri; İslâm'ın kazâ, kader, ecel, Allah'ın dilediğini zengin kılacağı (Bkz. Ankebût sûresi [29] âyet: 62) ve işlere Allah'ın adını anarak (besmele) başlama inancını hatırlatmıyor mu?

"Dede Korkut soylamış:

Allâh Allâh dimeyinçe işler onmaz, kâdir Tanrı virmeyinçe er bayımaz. Ezelden yazılmasa kul başına kazâ gelmez. Ecel, va'de irmeyince kimse ölmez."⁴

"Tekebbürlük eyleyen Tanrı sevmez"⁵ ibaresi, Nahl sûresi [16] 23. ayette geçen "Allah büyüklük taslayanları sevmez" sözü ile hemen hemen aynıdır.

"Dede Korkut gine soylamış, görelüm ha-

num ne soylamış:

Ağz açup öger olsam üstümüzde Tanrı görklü. Tanrı dostu din serveri Muhammed görklü. Muhammedün sağ yanında namaz kılan Ebû Bekir Sıddık görklü. Ahır sıpara başıdır 'Amme görklü. Hecesinde düz okınsa Yâsin görklü. Kılıç çaldı din açdı şâh-ı merdân 'Ali görklü. Alinün oğulları Peygamber nevâleleri Kerbelâ yazısında Yezîdiler elinde şehîd oldı Hasan-ile Hüseyin iki kardaş bile görklü. Yazılıp düzülüp gökden indi Tanrı 'ilmi Kur'ân görklü. Ol Kur'ânı yazdı düzdi 'ulemâlar öğreninçe küydi piçdi 'âlimler serveri 'Osmân 'Affan oğlu görklü. Alçak yirde yapıldur Tanrı ivi Mekke görklü. Ol Mekkeye sağ varsa esen gelse sıdık bütün hacı görklü. Sağış güninde ayna görklü. Ayna günü okıyanda hutbe görklü."⁶

Dikkat ederseniz, bu ifadelerde bir bakıma İslâmî inancın temelleri sıralanmaktadır. Yüce Allah, ulu Peygamber Hz. Muhammed, onun sağ kolu Ebubekir, Amme ve Yasin sûreleri, Hz. Ali, Kerbelâ'da şehit edilen Peygamberimizin torunları Hasan ile Hüseyin, Kur'ân-ı Kerim ve onu çoğaltan Hz. Osman, Cuma hutbesi, hesap günü... Bütün bunları söyleyen Dede Korkut, acaba Hz. Peygamberimizle çağdaş bir şahsiyet midir? Yoksa Barthold'un dediği gibi bu İslâmî unsurlar sonradan ilave edilmiş birer cila mıdır?

Orhan Şaik Gökyay:"Dede Korkut Kitabı bir Müslüman ermişin kitabıdır ve her Müslüman bunu ilk okuyuşta kolayca anlayabilmektedir."⁷ diyor.

Gerek "mukaddime"de geçen, gerekse

1 Bkz. DEDE KORKUT KİTABI, Hazırlayan: Prof. Dr. Muharrem ERGİN, TDK Yayınları, Ankara-1989.

2 A.g.e., s. 73.

3 A.g.e., 76.

4 A.g.e., s. 73.

5 A.g.e., s. 73.

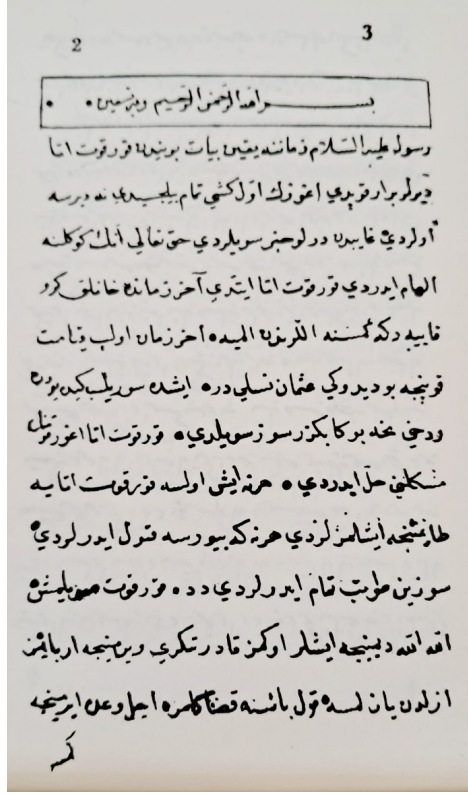
6 A.g.e., s.75.

7 Bkz. TDV İslâm Ansiklopedisi, c. 9, İst. 1994, s. 79.

hikâyelerde zaman zaman rastlanan:

“Yücelerden yücesin
Kimse bilmez nicesin
Aziz Tanrı
Sen anadan toğmadun
Sen atadan toğmadun
Kimse rızkın yimedün
Kimseye güç itmedün
Kamu yirde ehadsin
Sen Allâhu semedsin
Âdeme sen tac urdun
Şeytana la'net kıldun
Bir suçdan ötüri dergahdan sürdün
Nemrud göge oh atdı
Karnı yaruk balığı karşı tutdun
Ululuğuna haddun yok
Senün boyun kaddun yok
Ya cism-ile ceddün yok”⁸

gibi ifadeler Orhan Şaik Gökçay'ı haklı gibi gösterse de kanaatimizce Dede Korkut Kitabı, İslâmiyet'ten önceki Oğuz destanlarının yüzyıllarca Müslümanlar arasında anlatıla anlatıla -tabii olarak- bazı İslâmî unsurların girmesiyle vücut bulmuş hikâyeler külliyatıdır. Lakin yine de ihtilâflı bir konudur. Kesin bir şey söylemek zor.

Dede Korkut Kitabı'nın Dresden Nüshası v. 2a

8 Muharrem Ergin, a.g.e., s. 204.

GÜLİSTAN'IN GÖLGESİNDE

AHMET SEVGİ

در برابر چو کوسفند سلیم در قفا همچو کرک مردم خوار

Yanında selim bir koyun gibi,
arkanda adam yiyici kurt...
(Şeyh Sâdî)

İNSANI TANIMAK
İnsanı tanımak zor, yüzüne karşı uysal koyun,
Arkandan aslan kesilir, yok çevirmediği oyun.
(Ahmet Sevgi)

DEDE KORKUT'UN MEZARI NEREDE?

Merhum Ord. Prof. Fuad Köprülü'nün "Bütün Türk Edebiyatını terazinin bir gözüne, Dede Korkut'u öbür gözüne koysanız, yine Dede Korkut ağır basar." diyerek eserin Türk dünyası açısından önemini ortaya koyduğu, Türk edebiyatının manevî bir kültür mirası olarak ışıl ışıl parladığı bu muazzam eseri genç nesillere okutmak ve öğretmek en aslı görevimizdir. Kitaba adını veren Dede Korkut'un hayatı ve mezarı hakkında kesin bir bilgi bulunmama ile birlikte, halk arasında ve bilim dünyasında onun mezarının yerini belirlemeye yönelik pek çok tartışma ve araştırma yapılmıştır. Bu yazıda, Dede Korkut'un mezarının nerede olabileceğine dair çeşitli görüşleri ve bu konudaki soruları ele alacağız.

DEDE KORKUT

Türk dünyasının muhtelif toplumlarının sözlü geleneklerinden derlenmiş halk efsanelerinden ve eserin giriş kısmında adını bilemediğimiz ozanın ifadelerinden Dede Korkut'un kişiliği hakkında birtakım bilgiler elde edebiliriz.

Ozan diyor ki: "Resul aleyhisselâm zamanına yakın bayat boyundan Korkut Ata dirler bir er kopdı. Oğuzun ol kişi tamam bilicisi idi. Ne dirse olur idi. Gayıpdan dürlü haber söyler idi. Hak Ta'alâ onun gönlüne ilham ider idi." Ozan sözlerine şöyle devam eder: "Korkut Ata ayttı: Ahır zamanda hanlık girü Kayı'ya dege, kimsene ellerinden almaya, âhır zaman olup kıyâmet kopunca bu didügi Osman neslidür ve dahi niçe buna benzer söz söyledi".

Bu sözlerle ozan Korkut Ata'nın "bilici" (kâhin) vasfının ne denli güçlü olduğunu dile getirdikten sonra, Korkut Ata'nın diğer vasıflarını şöyle sıralıyor: "Korkut Ata Oğuz kavminin müşkilini hail ider idi. Her ne iş olsa Korkut Ata'ya tanışmayınca işlemezler idi. Her ne buyursa kabul iderler idi. Sözü-nü tutup tamam iderler idi". Daha sonra da Korkut'un "hakim" (bilge) kişi olduğunu kanıtları mahiyetindeki "hikmetli" sözlerinden oluşan ve aynı zamanda onun bir "ozan" olduğunun ifadesi olan "soylama"sına yer veriyor. Örneğin "Allâh Allâh dimeyince işler onmaz", "Kâdir Tanrı vade virmeyince kimse

NEJDET ALBAY

Emekli Edebiyat Öğretmeni

ölmez", "Ölen kişi dirilmez"... vb.

Ozan'ın Korkut Ata hakkında vermiş olduğu bu bilgilerden şu sonuçları çıkarabiliriz:

- Korkut Ata, Oğuzların Bayat boyundan olup Hazret-i Muhammed'in yaşadığı zamana yakın bir dönemde yaşamış Müslüman, velayet sahibi bir kişidir,
- Anadolu halk dindarlığında birçok velî için anlatıldığı gibi Korkut Ata da gaipden haber veren geleceği, olacakları önceden bilen "bilici" (kâhin) bir kişidir. Nitekim hükümdarlığın Kayı boyundan olan Osmanlı hanedanlığına geçeceğini ve Osmanlı hükümdarlığının kıyamete kadar süreceğini önceden söylemiş, bilmiştir,
- Dede Korkut soy soylayan, boy boylayan, hikmetli sözler sahibi bilge bir ozandır,
- Oğuz beylerinin ve halkın töresini, geçmişini bilen, halkın her müşkülünü halleden geleneksel bir eğitici, yol gösterici ve akıl hocasıdır. Kısaca sayılan, sevilen bir insan olarak O, Oğuz'un tamam bilicisidir.
- O, sadece bir şair değil, aynı zamanda bir halk bilgesi, bir öykü anlatıcısı ve bir kültür taşıyıcısı olarak da tanınır.

HALK ANLATILARINDA DEDE KORKUT

Türk dünyasının muhtelif toplumlarında onun sözlü gelenekte yaşadığını, yaşatıldığını belgeleyen halk anlatıları vardır: Şokan Velihanov'un tespit ettiği bir efsaneye göre "Horhut" adlı şaman, Kırgız şamanlarına (baksı) kopuz çalmayı ve türkü söylemeyi öğretilmiştir.

Radlov'un belirttiğine göre Kırgız "baksa"lar (baksı) 19. yüzyılda diğer toplumların şamanlar gibi "davul" değil, telli bir saz olan "kopuz" çalarlar.

Kazak şairi Mağcan Cumabay'ın yayımlanmış olduğu bir anlatıya göre Korkut Ata eşsiz bir halk şairi, kopuz ve dombranın mucididir. Kazak inançlarına göre Korkut Ata en büyük velîlerdendir. Kazak baksıları (şamanlar) ayınlarında diğer "ata-evliyalar" yanında "Ata Korkut Evliya"yı da yardıma çağırırlar.

Kopuzla ilgili olarak bir baksı duasında şöyle denilmektedir: "Çam (tahtasından) kopuzum elime aldım, su yılanı gibi dolandım, döndüm... Bu kopuzum kırılmadı. Bu ruh /on beş yaşında iken bana yapıştı, yirmi yaşında buluştu, istemediğim işi yapmağa mecbur etti, kurumuş ağaca/ tahta topuza esir etti."

Görüldüğü gibi bu duada baksı istemediği hâlde, iradesi dışında Ata ruhlar tarafından şamanlık mesleğine seçilmiş olduğunu ve kendisini tahta kopuzu çalmaya esir ettiğini dile getiriyor. Başka bir sözle baksı, bize kopuz çalmak ve şamanlık yapmak için kendisinin Ata ruhlar tarafından görevlendirilmiş olduğunu ifade etmektedir.

Başkurdistan'ın Ufa vilâyetinde yaşayan Kır-gız oymakları Korkut Ata'nın büyük babaları olduğuna inanmaktadırlar.

Karakalpakistan'da derlenmiş bir efsane O'nun kopuzun nasıl yapılacağını olağanüstü varlıklardan öğrendiğini anlatır:

Korkut Ata ormanda yapacağı kopuz için uygun ağacı ararken şeytanlarla karşılaşır. Şeytanlar elindeki çalgıyı görmek isterler. Korkut Ata yaptığı sazı gösterir, sonra onlardan uzaklaşıp bir yere gizlenir ve şeytanların kendi aralarındaki konuşmalarını gizlice dinler. Şeytanlar 'Korkut Ata kopuz yapamaz, çünkü bunun sıradan bir ağaçtan yapılamayacağını bilmiyor. Kopuz için iğde ağacının kuru gövdesini almak lazım. Yaban domuzunun yıktığı kuru iğde ağacını... Ondan küçük bir yalak oymak gerekir. Bu yalağı devenin derisi ile kaplamalı; kişnesi her yerden duyulan yaban aygırı kuyruğundan teller takmalı. Bunları kuru bir susakın kabuğundan yapılmış bir köprü ile tutturmalı ve telleri sasik kuray (tutkal yapılan reçneli bir bitki) bitkisinin zamkı ile reçnelemeli, işte bu gerçek kopuz olur.' Korkut Ata, şeytanların dediklerini yapar ve güzel bir saz meydana gelir. Bundan dolayı O kopuz yapanların piri sayılır. Bütün bu kısa açıklamalar doğrultusunda Dede Korkut'un mezarının yerini belirlemek de tıpkı hayatı gibi bir muamma haline gelmiştir.

DEDE KORKUT'UN MEZARI

Dede Korkut'un mezarının tam yeri hâlâ bilinmemektedir. Ancak çeşitli araştırmalar, halk söylenceleri ve bilimsel bulgular, bazı bölgeleri öne çıkarmaktadır. Bunlar arasında en çok bilinen yerler Azerbaycan, Türkmenistan, Kazakistan ve Türkiye'nin bazı bölgeleridir. Bu bölgelerde, Dede Korkut'a ait olduğu söylenen türbeler ve mezarlar bulun-

maktadır. Ancak, bunların gerçekten Dede Korkut'a ait olup olmadığına dair kesin bir kanıt yoktur. Birçok araştırmacı, Dede Korkut'un mezarının Orta Asya'da, özellikle de Oğuz Türklerinin yoğun olarak yaşadığı bölgelerde olabileceğini öne sürmektedir.

Dede Korkut'un destanlarındaki Oğuz Türkleri ile olan ilişkisi, bu bölgeleri olası mezar yerleri olarak işaret eder. Özellikle, Azerbaycan'daki bazı köylerde Dede Korkut'un anısına yapılan mezarlıklar, halk arasında Dede Korkut'un mezarının burada olduğuna dair inançları pekiştirmiştir.

Ayrıca, Türkmenistan'da ve Kazakistan'da da Dede Korkut'a ait olduğu iddia edilen mezar yerleri vardır. Bu bölgelerdeki yerel halk, Dede Korkut'un mezarının bu topraklarda olduğunu savunur. Ancak bu iddialar, tarihsel ve arkeolojik verilere dayanmayan, daha çok halk inanışlarına dayanan yorumlardır.

Korkut Ata'nın bir mezarı Kazakistan'da, Ak-mescid (Kızılorda) şehrine 60 km uzaklıktaki Karmakşı ilçesindedir. Bir mezarı da Bayburt'tadır. Korkut Ata sağlığında Bayburt'ta yaşamasa bile yüzyıllardan beri Bayburt'ta yaşıyor. Yunus Emre de öyle değil midir? Şimdilik bilinen 13 mezar var. On üç mü? Hayır. "Bin" mezarı var.

Korkut Ata, Türk Dünyasına sesleniyor. Birlik, bilim ve bilinç yolunu gösteriyor. Korkut Ata, Türk Dünyasının her yerinde biliniyor. Avrupa ve Türkiye Türklüğü, Türkistan ve İdil-Ural Türklüğü, Korkut Ata'ya sahip çıkıyor. Hepsi de haklıdır. Nerede Türk varsa, Korkut Ata oradadır. Kim sahip çıkarsa, Korkut Ata onlarındır. Kim Korkut Ata'ya sahip çıkarsa, Korkut Ata da onlara sahip çıkar.

DEDE KORKUT MEZARI İLE İLGİLİ DİĞER GÖRÜŞLER VE EFSANELER

Dede Korkut'un mezarının nerede olduğu sorusu, yalnızca tarihî ve arkeolojik bir mesele olmanın ötesinde, halk kültüründe de önemli bir yer tutmaktadır. Birçok yörede, Dede Korkut'un mezarının bulunduğu yerle ilgili efsaneler ve rivayetler mevcuttur. Bu efsanelere göre, Dede Korkut'un mezarının tam olarak nerede olduğu bilinmemekle birlikte, halk arasında onun ruhunun her zaman Türk milletinin üstünde olduğu ve koruyucu bir figür olarak kabul edildiği anlatılmaktadır. Türk halkı, Dede Korkut'un mezarını farklı yerlerde ararken, onu bir anlamda simgesel olarak tüm Türk dünyasına ait kabul etmektedir. Bu da Dede Korkut'un mezarının bir

tür manevî birliği ve kimliği simgeliyor olabileceği ihtimalini doğurur. Dede Korkut'un, bir kahraman ya da bilge olarak her coğrafyada saygı görmesi, bu tür efsanevi figürlerin mezarının bulunduğu yeri belirlemenin zorluğunu ortaya koymaktadır.

*Tarihî bazı kaynaklar Azerbaycan'da Dede Korkut'a izafe edilen mezarlar hakkında bilgi vermektedirler: Alman seyyah Olearius 1638'de Derbend'de Korkut'a izafe edilen bir mezar gördüğünü ve mezarın halk tarafından ziyaret edildiğini yazmaktadır. Evliya Çelebi de Demirkapı'da Kırklar dağındaki Horhuf'un mezarından söz etmekte ve bu mezarın Şirvanlıların ziyaretgâhı olduğunu yazmaktadır.

*Korkut Ata'nın kabri olduğu iddia edilen; Sirderya havzasında yaşayan Kırgız, Kazak, Karakalpak ve Türkmenler tarafından ziyaret edilen bir mezar daha vardır. (Akmescid) Kızılorda eyaletine bağlı Karmakşı ilçesinde, Sirderya nehrinin sahil boyunda bulunmaktadır.

Velyaminov-Zerkov'un Sirderya havzasında yaşayan Kazaklardan aktardıkları efsane bize Korkut Ata'nın nasıl ecelden kaçtığını ve bütün çabalarına rağmen ölüme nasıl yenik düştüğünü anlatır. Efsane özet olarak şöyledir:

Korkut Ata rüyasında kendisi için mezar kazıldığını görür. Sabahleyin uyanınca rüyasını ölümün kendine yaklaşmakta olduğu biçimde yorumlayıp oradan kaçar, dünyanın öbür ucuna gider. Fakat orada da aynı rüyayı görür. Tekrar kaçıp bugün mezarının bulunduğu yere gelir. Rüyası üçüncü defa tekrarlanınca karada yaşayamayacağını anlar ve su üzerinde hayatını sürdürmeye karar verir. Hırkasını Sirderya'nın üzerine yayıp üstüne oturur. Orada yüz yıl kadar yaşar ve nihayet ölür. Müslümanlar cesedini o civarda bir yere gömerler. Efsanedeki hırkasını su üstüne serip oturması motifini içeren anlatılar geleneğimizde bilindiği gibi çeşitli vefî kişiler üzerine de anlatılır.

Efsanenin P. S. Spiridonov tarafından 1899'da Tulyus Aşuvakov'dan derlenen bir başka varyantında: Korkut Ata hırkasını Sirderya üzerine yayıp oturmuş ve bir hafta gözlerini yummadan kopuz çalıp türkü söylemiş. Nihayet mecalsiz kalıp uyumuş. Türküsü kesildiği anda, ölüm ona yılan kılığında yaklaşmış ve Yöre halkı O'nu sahil kenarında defnetmiş, kopuzunu da mezarının üs-

tüne koymuşlar. Kopuz şimdi bile her cuma günü "Horhut, Horhut" diye feryat edip ağlar, büyük ustasının yasını tutarmış.

Efsanenin başka bir çeşitlemesinde ise, Korkut Ata türküsünü söylediği sürece ölüm ona yaklaşmamış. Fakat takati tükenip uyuduğu anda onu izlemekte olan ölüm bir yılan kılığına girip onu ısırıp öldürmüştü. İşte o zamandan beri "Korkut'un türküsü" ölümle mücadele halindeymiş. Onun türküsünün yetiştiği yere ölüm yaklaşmamış. Bu epik türküyü (ezgiyi) Kazak, Kırgızlar "Korkut Küy" diye adlandırmaktadırlar.

Kazakistan'da Akmola eyaletine yüz on fersah uzaklıkta bulunan iki küçük dağım adının menşei açıklayan şöyle bir efsane tespit edilmiştir:

Eski zamanlarda Korkut adında biri, Kırgız bozkırlarında elinde dombrası ile dolaşmış. Munçaktı Dağı'nda dombrasının munçağını (Boncuk), Dombıralı Dağı'nda da dombrasını unutmuş. Bundan dolayı bu dağlara bu adlar verilmiştir.

Türkmen bilim adamı B.A. Karriyev'in Türmenistan'da Korkut Ata'ya "iyi Tanrı" diye sempati beslendiğini Viktor Jirmunskij aktarmaktadır.

19. yüzyıldan beri derlenmeye başlanmış olan Dede Korkut ile ilgili bu halk anlatılan onun özellikle Sirderya havzasındaki Türk toplumlarının kolektif hafızalarında yaşamakta ve yaşatılmakta olduğunun kanıtlarıdır. Bu halk efsanelerinde onun bir taraftan veliliği, biliciliği, ozanlılığı (şairliği), kopuzun mucidi olduğu tekrarlanırken, diğer taraftan sosyokültürel kontekste bağlı olarak şamanlığı, baksıların atası olduğu dile getirilmektedir.

Dikkat çeken husus bu anlatılarda Müslüman halk dindarlığındaki evliya kültü ve keramet anlayışıyla şamanist inançların biri biriyile zamanla kaynaşmış olduklarıdır. Kazak, Kırgız baksılarının şaman atalarının ruhlarını ayınlarında yardıma çağırırken "Ata Korkut evliya" diye ona hitap etmeleri, bize İslâmî ve şamanist inanç sistemlerinin zamanla bu toplumlarda biri birine nasıl uyum sağladıklarını göstermekle beraber özellikle Kazak, Kırgız kültürlerinde onun bütün İslâmî etkilere rağmen şamanlığının ağır bastığına tanık oluyoruz. Buradan hareketle yazılı kaynakların tanıttığı Müslüman Türk vefîsi Korkut Ata'nın da Oğuzların İslâm'ı kabullerinden önceki dönemlerin bir kâhini (kam, baksı) olduğunu, İslâmlaşma sürecinde kültürel de-

ğışime paralel olarak onun yeni bir kimliğe büründüğünü biz de söyleyebiliriz.

Ünlü Kazak Şairi Şokan Veklihanov; Korkut Ata'yı kopuzun mucidi, bütün küylerin (Ezgi) atası, Kazak ezgicilerine kopuzu öğreten üstad olarak anlatır. Efsanelerdeki Kazak musikisinin temelini Korkut Ata ile atıldığını söyler. Bu kısa bilgiden sonra, Korkut Ata'nın birkaç küyüne de burada yer vermek kaçınılmazdır.

Kazakistan'da Korkut Ata ile İlgili Rivayetler **1-Davar Çobanı ile Korkut Ata Küyü**

Sirderya'nın ortasında yaydığı hırkasının üzerinde kopuz çalıp oturan Korkut Ata, bir anda suyun kenarında tozu dumana katarak gelen korkunç bir yılan görür. Yılan suya girer ve Korkut Ata'ya doğru süratle yaklaşır. Korkut, nehrin hemen kıyısında bastonuna yaslanmış davarcıyı görüp ona doğru seslenir.

-"Hey insanoğlu! Ben zorda kalanların her daim yardımına koşan Korkut idim. Ecelim bu yılanın elinde gibi, görünüşü çok ürkütücü. Halka selam söyle. Ben vefat ettikten sonra beni bu nehrin yakasına yakın bir yere defnedin." diye vasiyetini dile getirir.

Korkut öldükten sonra bütün halk birleşip cenazesini Sirderya'nın yakasına gömmüşler.

2-Jelmaya Küyü

Korkut'un çocukluğunda dayıları ona bir tay armağan eder. Korkut kendi eliyle bu tayı eğitir ve yetiştirir. Sürüye katılmayan, hiç kimseyi yanına yaklaştırmayan Jelmaya Korkut'un peşinde koşar, ondan ayrılmazdı. Jelmaya uçan kuşun, esen yelin yetişemediği; altı aylık yolu altı günde kateden, yorulmak nedir bilmeyen bir tay olarak büyür, gelişir. Korkut ölümden kaçıp dünyanın dört bir tarafını dolaşırken kanatı ve yoldaşı olan Jelmaya'ya ithafen bu küyü söylemiştir.

Ayrıca Kazak Eposunda düşman eline esir düşmüş ve zindanda kalan Kazak batırları, eski Oğuz batırları gibi düşman elinden, ölümden kopuz çalarak kurtulmuştur. Bu nedenle kopuz motifi, Kazak halkı arasında musikinin en eski şekli olarak kabul edilir.

3-Korkut'un göbek kanının damladığı ata yurdu Karaspan Dağı'dır. Anası Korkut'a hamile iken geşik etine aş ermiş karnındaki çocuğunu üç yıl dokuz gün taşımıştır.

Korkut dünyaya gelirken gökyüzünü kara bulutlar kaplamış, gök gürlemiş, şimşekler çakmış, fırtınalar kopmuş, dünya alt üst olmuştu. Bunları gören Kazak halkı bütün olan biteni dünyaya gözlerini açan bebeğin kutsi-

yetine bağlamıştır. Bununla ilgili halk arasında saklana gelmiş aşağıdaki sözler vardır:

Korkut dünyaya gelirken

Karaspan'ı sel götürmüş

Kara toprağı kum kaplamış

O doğarken halk korkup

Doğduktan sonra sevinmiş.

Gerçekten de doğum gerçekleşikten sonra ortalık süt liman olmuştu. Halk bu durumu da şöyle yorumlamıştır: Yöre halkı bizi korkutup dünyaya gelen bu çocuğun adı "KORKUT" olsun diyerek kulağına üç defa yüksek sesle Korkut diye sesleniyor ve ismini veriyor. 4-Korkut'un sadece kırk yıl ömür süreceği belli olur. Bundan sonra Jelmaya'sını rüzgâr gibi uçurup ölümden kaçır. Onun kaçmasıyla Azrail önüne geçip nereye gidecek olsa Korkut'un körünü (mezar/çukur) kazdırır. Belli bir zamana kadar Azrail Korkut'un canını almaya cüret edemez, etrafında dönüp durur. Sonunda bir gün Azrail altundan bir sandık yaptırıp Korkut'un canını almaya karar verir. Bu olayı daha önceden sezmiş olan Korkut, ecelin tuzağına düşmemenin yollarını arar. Günlerden bir gün Azrail sonunda Korkut'la yüzleşerek "Gir şu sandığa!" diye emir verir. Korkut ise daha önceden planladığı şekilde "Girmesine girerim de ama bu gövdemle şu sandığa nasıl sığarım? Önce sen girip göster, ondan sonra dediğin olsun." der.

Azrail sandığa girip sığabileceğini göstermeye kalkışınca Korkut sandığın kapağını sertçe kapatır ve açılmaması için de sağlam bir şekilde bağlar, sandığı Sirderya'nın derin sularına doğru sürükler. Sandığın içine kapatılan Azrail suda yol alır. Böylece halk uzun zaman mutlu ve huzurlu ölümsüz bir ömür sürmeye başlar.

O muhitte deryanın kenarında hiç boşa olta atmayan bir balıkçı varmış. Gel zaman git zaman sandığa kapatılmış Azrail balıkçının ağına düşmüş. Balıkçı "Bu sandık da nereden çıktı, neyin nesi?" diye merak edip sandığı açmış. Sandık açılınca içinden bütün hismiyle kükreyerek öfkeli Azrail çıkmış. Sandıktan çıkar çıkmaz da balıkçının canını almış. Ondan sonra Korkut'un canını almak için büyük bir kinle, hiddetle izine düşmüş. Korkut ise o anda Azrail'in peşinde olduğunu hatırlayarak "Ava düşen düşman canını almadan rahat etmez" diye üzülmüştür. Bu üzüntüsünü de kopuzuyla bu küyde dile getirir.

5.Azrail Korkut'un canını almak için peşini bırakmaz. Korkut da bu takibe kayıtsız kal-

maz, ölümden kaçış yolunda çözüm olarak kendisine benzeyen kırk tane resim yapar. Kırk birinci sırada da kendisi oturur. Azrail, Korkut'un canını almak için resimlerin olduğu mahale büyük bir hışımla gelir. Bir de baksa ki birbirinin aynısı kırk bir Korkut dizili bir şekilde oturuyor. Azrail bunlardan hangisinin Korkut olduğunu ayırt edemeyerek çaresizliğe düşer, sağa sola saldırır, ne yapacağını bilemez. Korkut böylece Azrail'in gazabından bu seferlik kurtulmuş olur. Bundan sonra eskisinden daha da çok üzümlere ölüm kaygısıyla dolu küyleri kopuzuyla dile getirir. Korkut'un bu kadar kaygılı küyünün önemi de bu olsa gerek.

Dede Korkut'un mezarının yeri, Türk milletinin tarihî ve kültürel kimliği için büyük bir öneme sahiptir. Dede Korkut, yalnızca bir edebî figür değil, aynı zamanda Türk halkının manevî bir simgesidir. Dede Korkut, halk arasında bir bilge, kahraman ve kültürün taşıyıcısı olarak kabul edilir. Dolayısıyla, onun mezarının yeri, sadece bir fizikî konum değil, aynı zamanda bir kültürel ve manevî değer taşır.

Bu nedenle, Dede Korkut'un mezarının nerede olduğunu bulmak, yalnızca tarihî bir mesele olmaktan öte, Türk milletinin ortak hafızasına ve kültürel mirasına sahip çıkmak anlamına gelir. Dede Korkut'un mezarının yerinin tam olarak bilinmemesi, onun manevî mirasının her yere yayılmış olmasının bir simgesi olabilir.

Azerbaycanlı büyük şairimiz Bahtiyar Vahapzade Korkut Ata ile ilgili şöyle diyor:

**"Bir yerde ölse de niye bin yerde mezarı?
Çünkü kazılır her gün gönüllerde mezarı.
Otlarda, çiçeklerde ve güllerde doğuldu,
Bir yerde ölse de niye bin yerde doğuldu?
Efsane mi gerçek mi bu insan, bu nasıl insan?
Varlığın sesidir o, Türk'ün kopuzundan çıkan!"**

Korkut Ata, Türk Dünyasının ortak mirası ve birlik mayasıdır. Türkiye yüzülünde Dede Korkut'a sahip çıkmamız şarttır. Çünkü nerede Türk varsa, Korkut Ata oradadır. Kim sahip çıkarsa, Korkut Ata onlarındır. Kim Korkut Ata'ya sahip çıkarsa, Korkut Ata da onlara sahip çıkar.

Kaynaklar

Ergin, Muharrem, Dede Korkut Kitabı I (G iris -Metin- Fa ksimile), Ankara 1958.
Gökyay, Orhan Şaik, Dedem Korkudun Kita-

bı, İstanbul 1973.

Togan, Zeki Velidî, Oğuz Destanı. Reşided-din Oğuz-nâme'si. Tercüme ve Tahlil, 2.bs. İstanbul 1982.

Alî-Şîr Nevâyî, Nesâyimii'l-mahabbe min-Şemâyimi I Fütüvve', I. Metin. Haz. Kemal Erarslan, 2.bs., Ankara 1996.

Ergin, Muharrem, Türklerin Soy Kütüğü (Şecere-i Terâkime). Ebulgazi Bahadır Han, İstanbul t.y.

P.N. Boratav, "Korkut Ata", İA, Cüz 65, 3. bs. İstanbul 1977, s. 863.

Fr. Von Diez, Denkwürdigkeiten aus Asien. C. I, Berlin-Halle 1815.

İnan, Abdülkadir, "Dede Korkut Hakkında", Makaleler İncelemeler, Ankara 1968.

Radlov, W., Proben der Volksliteratur der türkischen Staemme, C. III. Petersburg 1870.

Radlov, W., **Aus Sibirien**, 1893, C. II.

Harva, Uno, Religiösen Vorstellungen der altaischen Völker, Helsinki 1838, FFC. No: 125.

Rossi, E., "Dede Korkut Kitabı Üzerine Araştırmalar", Çev. M. Şakiroğlu, Erdem Dergisi, C.12, S. 34 (Mayıs 1999).

İnan, Abdülkadir, Tarihte ve Bugün Şamanizm, Materyaller ve Araştırmalar. Ankara 1972.

Eliade, M., Das Mysterium der Wiedergeburt. Ihre kulturelle und religiöse Bedeutung. Zurich-Stuttgart MCMLXI, Initiationsprüfungen der sibirischen Schamanen.

İnan, Abdülkadir, "Kitâb-ı Dede Korkut Hakkında", Türkiyat Mecmuası, C.I., 1925.

Ranke, Kurt, "Belauschen" Enzyklopaie des Maerchens. Handwörterbuch zur historischen und vergleichenden Erzählforschung. 1975, C. II.

3 6 Boratav, a.g.m., s. 863; E. Rossi, a.g.m. s. 204; A. İnan, "Dede Korkut Hakkında",

Makaleler ve İncelemeler, s. 172; Jirmunskij, a.g.e., s. 168; Hein, a.g.e., s. 342-343.

Hein, Joachim Hein, Das Buch des Dede Korkut. Ein Nomadenepos aus türkischen Frilizeit. Zürich 1958.

Jirmunskij-Kanonov, Viktor, Kniga meyego Deda Korkuta, Oguzkij geroičeskij Epos.

Barthold, W., Zwölf Vorlezungen über die Geschichte der Türken Mittelasiens, Darmstadt 1962 (ilk bs. 1932-35).

Castagne, Magie et exorcisme chez les Kazak-Kirgizs et autre Peuples. Revue des Islamique. Paris 1930.

Hamdi, Hamid, "Korkut Ata'ya Dair", Türkiyat Mecmuası, C. II, 1926, s. 396-397.

DEDE KORKUT HİKÂYELERİNDE MITOLOJİK ÖGELER

ELİF
TÜRKÖZ

Türk kültür tarihinin temel kaynaklarından olan Dede Korkut Hikâyeleri, Türklerin yüzyıllar içinde şekillenen toplumsal ve kültürel değerlerini aktarmakta olup eserdeki kültürel değerler, tarihî ve sosyolojik gerçekliklerinin yanı sıra mitolojiye ve arkaik inanç sistemlerine dayanmaktadır. Bilinen on üç hikâye içinde mitolojik öğelerin en yoğun şekilde görüldüğü metin, "Basat'ın Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy"dur. Oğuzların hayatını alt üst eden Tepegöz'ün aslan tarafından büyütülen bir kahraman olan Basat tarafından öldürülmesini konu edinen "Basat'ın Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy" Dede Korkut Hikâyeleri'nin Dresden Nüshası'nda yer alan sekizinci anlatıdır. Mitolojik öğelerle bezenmiş bir kahramanlık hikâyesi olan bu anlatı, Türk mitolojisinin yanı sıra dünya mitolojilerinde de görülen ortak motifleri içermektedir. Bu durum, Türk kültürünün önemli bir eseri olan Dede Korkut Hikâyeleri'nin aynı zamanda insanlığın ortak mitolojik mirasının bir parçası da olduğunu göstermektedir.

Basat'ın Tepegöz'ü öldürmesi yalnızca bir kahramanlık öyküsü değil aynı zamanda doğaüstü güçler ile insan, kaos ile düzen, medeniyet ile barbarlık arasında yaşanan mücadeleyi sembolik olarak ifade eden mitolojik bir metindir. Türk mitolojisinin derinliklerinde yatan ve Türk yaratılış destanlarının temelinde yer alan kaos ve düzen savaşının bir yansıması olarak görülmektedir. Radloff'un Altay Türklerinden derlediği Yaratılış Destanı'nda yaratılışın öncesinde her yerin sularla kaplı olduğundan ve konacak bir yer olmadığı için Tanrı ile insanoğlu olarak adlandırılan şeytan Erlik'in birlikte sürekli uçtuğundan bahsedilmektedir. Erlik, bir rüzgâr çıkarıp suları kaynatır ve bu suyu da Tanrı'nın yüzüne sıçratarak Tanrı'yı kızdırmak sureti ile kaos ve düzen savaşını başlatır. Bu hareketi ile Tanrı'dan üstün olduğunu düşünen şeytan Erlik, ayağının kayıp suların dibine batmaya başlamasıyla kendini Tanrı'nın kurtarabileceğini düşünerek ondan af diler ve Tanrı da fazla

üzerine gitmeyerek onu affeder. Sonrasında Tanrı, "Yaratılsın katı taş" diyerek yaratmaya başlar ve Erlik'i suların dibine gönderir. Üzerine konabileceği bir taş Erlik'in yardımı ile edinen Tanrı, artık yeryüzünü yaratmak ister ve bu defa onu toprak getirmesi için suların dibine gönderir. Bu toprağın Tanrı tarafından suların üzerine saçılmasıyla yeryüzü yaratılır. İkinci defa toprak getirmesi için suların dibine gönderilen Erlik, bu kez ağzının içine bir miktar toprak saklar ve bu toprak ile kendisi için bir yeryüzü yaratmak istemek suretiyle Tanrı ile savaşını başlatır. Ancak bu toprağın ağzının içinde büyüyüp kendisini boğacak duruma getirmesi üzerine yine Tanrı'dan özür diler ve Tanrı'nın affı ve yardımıyla toprağı tükürür. Yeryüzüne saçılan bu topraklar bugünkü dağlar ve tepeleri meydana getirir ve Tanrı'nın yarattığı dümdüz ve kumsuz düzen Erlik yüzünden bozulmuş olur. Böylelikle metin boyunca devam eden Tanrı-şeytan, düzen-kaos savaşı başlar¹. Erlik'in yaptığı bu kozmogonik dalış, kötülüklerin ve yaratılıştaki kusurların varlığını açıklamaktadır. Tanrı'nın yarattığı her şeyi bozup kusurlu hâle getiren Erlik'in en büyük zaferi ise insanları kandırıp yasaklı meyveyi yemelerine vesile olmasıdır.

"Basat'ın Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy", Oğuzların bir gece düşman saldırısına uğramaları ile başlar. Oğuzlar buldukları yerden kaçarlarken Aruz Koca'nın o sırada bebek olan oğlu düşer ve bir aslan tarafından bulunup büyütülür. Oğuzlar geri döndüklerinde sazdan çıkan ve atları basarak kanlarını sömüren yanı sıra insan yanı sıra aslan görünümündeki bir oğlanla karşılaşır. Aruz Koca, bu oğlanın kaçarlarken düşürdüğü oğlu olabileceğini düşünüp onu evine getirip büyütmek ister. Oğlanın sürekli aslan yatağına dönmesi üzerine Dede Korkut gelip ona "Basat" adını vererek

1 Ögel, Bahaeddin (1998). Türk Mitolojisi. 1. Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 451-452.

Oğuz toplumuna uyum göstermesini sağlar². Hikâyede yer alan ilk mitolojik motif, kahramanın bir hayvan tarafından büyütülmesidir. Bu hikâyede kahramanı büyüten hayvan, aslandır. Aslan tarafından büyütülme, anne babaları tarafından terk edilen kahramanlara doğa üstü bir cesaret ve yenilmezlik atfetmek için kullanılan mitolojik bir motiftir. Türkler arasında binlerce yıldır anlatılan mitolojik anlatılardan birisi aslan tarafından büyütülen çocuk efsanesidir. Bu anlatı Tepegöz hikâyesi içine uyarlanarak toplum içinden çıkan ancak aslan tarafından büyütüldüğü için doğanın vahşi ve yaban ruhunu tanıyan Basat'ın doyumsuz bir canavar olan Tepegöz'ü yenmesi sağlanmış³. Göktürklerle ait Bozkurt Destanı'nda düşman askerlerinin kollarını ve bacaklarını kesip bataklığa attıkları bir çocuğu dişi bir kurdun bulup büyüttüğü anlatılmaktadır⁴. Yunan mitolojisinde Zeus, Amaltheia adlı bir keçi tarafından⁵; Roma mitolojisinde ise Remus ile Romulus bir kurt tarafından⁶ emzirilip büyütülmüşlerdir.

Hikâyenin içine Tepegöz'ün dâhil olması Oğuzların bir gün yaylaya göçmesi ile başlar. Aruz'un çobanı olan ve Oğuzlar yaylaya gideceklerinde ilk olarak yola çıkan Konur Koca Saru Çoban, Uzun Bınar adlı pınara geldiğinde peri kızlarının kanat kanada bağlayıp uçtuklarını görür. Kepeneğini çıkarıp peri kızlarına doğru atarak peri kızının birini tutup onu taciz eder. Ancak Çoban'ın bu hareketi bütün Oğuzların başını derde sokacak bir duruma gebedir ve hamile kaldığını anlayan peri kızı, Çoban'a bir yıl sonra gelip emanetini almasını söyler ve ekler: "Amma Oğuzun başına zaval getürdün." Gerçekten de bir yıl sonra aynı yere gelen Çoban, yerde bir yığınağ görür ve sapan taşına tutar. Taşladıkça büyüdüğünü görünce korkup kaçar. Bayındır Han ile birlikte seyrana çıkan Oğuz beyleri bu yığınağı görürler. Yanına gittiklerinde Aruz Koca'nın mahmuzu bu yığınağa dokununca yığınağ

yanılır ve içinden hikâyenin meşhur kahramanı tek gözlü dev Tepegöz çıkar⁷. Aslan tarafından büyütülmenin ardından peri kızı ile yatma, olağanüstü doğum ve Tepegöz mitolojik motifler olarak hikâyede yer almaktadır. Ahlak kurallarının ve kutsal değerlerin ihlal edilmesi sonucu doğan Tepegöz, Çoban'ın şahsında artık bütün Oğuz toplumu için bir ceza olarak gönderilmiştir. Mitolojik bir motif olarak karşımıza çıkan peri kızı, uğradığı taciz sonucu insanlığa karşı olan kinini çocuğu Tepegöz'e verdiği bir yüzük ile canlı tutacaktır. Bu sihirli yüzüğü taşıdığı sürece Tepegöz'e ok batmayacak, kılıç kesmeyecektir. Peri kızı bir anne ile insan bir babandan olağanüstü bir doğumu olan Tepegöz, anne ve babası tarafından terk edilir ve bu terk edilmişliğin intikamını Oğuz toplumuna ödetip onları soylarının yok olma tehlikesiyle karşı karşıya bırakır. Hikâyede görülen çobanın bir su perisi ile birlikte olması motifi Yunan mitolojisinde de yer almaktadır. Kudretli bir tanrı olan Hermes'in bir dağ perisinden Daphnis adlı bir oğlu olur. Doğar doğmaz bir vadiye bırakılan ve Sicilyalı çobanlar tarafından büyütülen Daphnis de tıpkı babası Hermes gibi bir peri olan Lyke ile birlikte⁸. Bu hikâyedeki Daphnis'in annesi, Tepegöz'ün annesi gibi bir peridir ve bu peri kızları insanlardan hamile kalmışlardır. Ancak Daphnis normal bir insanken Tepegöz, tek gözlü ve insan yiyen bir dev olarak karşımıza çıkmaktadır. Tek gözlü bu yaratığın kökeni de Yunan mitolojisindeki "Kyklop"lara dayanmaktadır. Alınlarının ortasında tek gözleri bulunduğu için "Kyklop"⁹ olarak adlandırılan bu yaratıklar; deniz tanrısı Poseidon ile karısı Amphitrite'nin oğulları olup ne tanrılardan ne de insanlardan korkan, zalim, vahşi tabiatlı, iri yarı devlerdir¹⁰. Bir kyklop olan Polyphemos, adamlarını yemek suretiyle kendisini kızdırdığı için Odysseus tarafından ateşte kızdırılan bir kazığın gözüne saplanması sonucu öldürülür¹¹. Dede Korkut Hikâyeleri'nde çoban-

2 Ergin, Muharrem (1997). Dede Korkut Kitabı 1. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 206-207.

3 Eyyüboğlu, Dursun Can (2023). Dede Korkut'taki Tepegöz. Uluslararası Sosyal Bilimler Akademik Araştırmalar Dergisi, 7(1), 1-20. <https://doi.org/10.58201/utsobilder.1114994>, s. 14.

4 Sakaoğlu, Saim-Duyumaz, Ali (2022). İslamiyet Öncesi Türk Destanları. İstanbul: Ötüken Neşriyat, s. 205.

5 Can, Şefik (2017). Klasik Yunan Mitolojisi. İstanbul: Ötüken Neşriyat, s. 24.

6 Erhat, Azra (1996). Mitoloji Sözlüğü. İstanbul: Remzi Kitabevi, s. 262.

7 Ergin, age, s. 207-208.

8 Can, age, s. 100.

9 "Yuvarlak göz" anlamına gelmektedir. Erhat, age, s. 187.

10 Can, age, s. 472.

11 Can, age, s. 375-376.

dan olma, peri kızından doğma tek gözlü bir canavar olan Tepegöz; Oğuzların küçük çocuklarından beylerine varıncaya kadar bütün topluma zarar veren, onların yaşam alanını tahrip eden ve kalın Oğuz beylerinin karşısında güç yetiremediği bir karakterdir. Tepegöz sadece kılıçla öldürülebilecek bir düşman değil; kibri, kontrolsüz gücü ve kaosu temsil eden mitolojik bir simgedir.

Oğuzlara önce küçük çocuklarının kulak ve burunlarını yemekle zarar vermeye başlayan Tepegöz, zamanla daha ileri giderek güç ve cesaretleri ile nam salan Salur Kazan'ın kardeşi Kara Göne, Düzen oğlu Alp Rüstem, Bügdüz Emen ve Basat'ın kardeşi olan Kıyan Selçuk gibi kalın Oğuz beylerini helak eder. Tepegöz'ü öldürmek için Basat'ı motive eden şey, kardeşi Kıyan Selçuk'u korkudan öldürmesidir. Dede Korkut aracılığı ile Oğuzlarla günde iki adam ve beş yüz koyun ve ayrıca yemeğini pişirecek iki aşçı karşılığında anlaşan Tepegöz, Salahana Kayası'nda yaşamaya devam ederken Basat üzerine yürütür. Aşçıların vücudundaki tek etin gözünde olduğunu söylemeleri üzerine kızdırdığı süngü ile Tepegöz'ün gözünü kör eder. Kötülüklerden korunması için annesinin hediye ettiği sihirli yüzüğü Basat'a vermesi, Tepegöz'ün Oğuzlara yenileceğini kabullendiğini göstermesi noktasında önemlidir. Basat ile epey mücadele eden ve ölümü kabullenen Tepegöz, en sonunda kendisini nasıl öldürebileceğini Basat'a söyler: Bir mağara kapısında asılı bulunan biri

kınlı, biri kınızsız iki kılıç vardır ve Tepegöz'ün başını kınızsız olan kılıç kesebilecektir. Sonunda bu kılıcı ele geçiren Basat, Tepegöz'e diz çöktürerek başını keser. Böylelikle Basat hem kardeşi Kıyan Selçuk'un intikamını almış hem de Oğuzları bu canavarın elinden kurtarmış olur¹². Tepegöz'ün insan yiyen ama bir türlü doymayan bir dev olması onun mitolojik özelliklerinden biri olarak görülmektedir. Hikâyenin sonlarına doğru Tepegöz, Oğuzların yeni doğan bebeklerini yemek istediğini, böylelikle insan etine doyacağını ama bunun da gerçekleşmediğini belirtir. Basat'ın koç dersine saklanıp Tepegöz'ün elinden kurtulduğu mağara, Tepegöz'ün hazineyle dolu kimbeti ile sihirli yüzük ve kılıçları sahip olduğu mitolojik öğelerdir.

MÖ 4. yüzyılda Batı Hunları ile başlayan Anadolu'ya Türk göçü, sonrasında çeşitli Türk boyları ile devam etmiştir. Hititler, Frigler, Lidyalılar, İyonlular, Urartular gibi medeniyetlere ev sahipliği yapan Anadolu; coğrafi yakınlığı nedeniyle Yunan medeniyetinden izler taşımaktadır. Özellikle Batı Anadolu'da yer alan İyonlar hem Anadolu hem de Yunan medeniyetinin bir parçası olarak kabul edilir. İlyada ve Odysseida'nın yazarı tarihçi Homeros'un İyonyalı olduğu göz önüne alırsa Anadolu'ya gelen Türklerin Yunan mitolojisinden etkilendikleri ve çeşitli mitolojik motifleri kendi sözlü kültür ürünlerine uyarladıkları söylenebilir. Dede Korkut Hikâyeleri'nin Tepegöz'ü de bunun en güzel örneğidir.

12 Ergün, age, s. 208-215.

ACZİMİN GİRYESİ

Ahmet
Sevgi

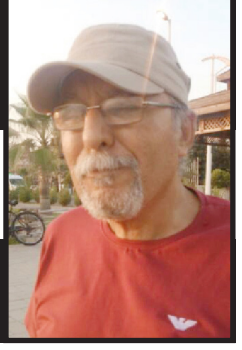
انسانلر ملك دكلدر اما ملكدن اوستون انسان واردر
كونلر، آيلر بردر لكن دامله يى اينجى ياپان نيسان واردر

İNSAN VE MELEK

İnsanlar melek değildir ama melekten üstün insan vardır,
Günler, aylar birdir lakin damlayı inci yapan nisan vardır.

(Ahmet Sevgi)

DEDE KORKUT HİKÂYELERİ ÜZERİNE

**METİN
EREN**

Bu hikâyeler Türk kültürünün ve edebiyatının en önemli eserlerinden biridir. Çocukken bunlardan bazılarını çeşitli kaynaklarda okumuştum ama on iki hikâyeden oluşan tamamını şimdi okuma fırsatı buldum. Kitap Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları'nın Hasan Ali Yücel Klasikleri dizisinden çıkmış, Çeviren Ayşegül Çakan. Kitabın başında, Dede Korkut ve hikâyeleriyle ilgili kısa bir önsöz var. Bu önsözle yetinmeyip internet taramasına ihtiyaç duydum. Vikipedi'de, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi ve TDV İslâm Ansiklopedisi internet sitelerinde ek bilgilere ulaştım. Tesadüf bu ya, her ay aldığım Varlık Dergisi'nin Şubat 2026 sayısında Dede Korkut Hikâyeleri ile makaleden en yeni bilgileri edinme şansını buldum. Anlayacağımız, bu yazıda bu kaynaklardan edindiğim bilgilerin kısa bir özetini bulacaksınız. Ayrıca, hikâyelerin hem nesir hem manzum kısmından yaptığım alıntılar da tadımlık olarak yazıya dahil ettim.

Dede Korkut hikâyeleri Oğuz Türklerinin bilinen en eski destansı hikâyeleridir. Destanlar önceleri kopuz eşliğinde söylenmiş, kuşaktan kuşağa aktarılmış, 15-16. Yüzyılda yazıya geçirilmiştir. Bu hikâyeler sözlü halk edebiyatının ürünleri olup, Oğuz Türklerinin yaşantılarını geleneklerini ve çeşitli olaylar karşısındaki tutumlarını nesir ve manzum tarzda aktarmıştır.

Hikâyelerin birçoğunda Oğuz boylarının yurt kurma uğraşları, Doğu Anadolu'dan Azerbaycan'a, Kafkasya'ya, Gürcistan sınırını geçerek yaptıkları akınlar ve kâfirlerle girdikleri savaşlar anlatılmıştır. Hikâyelerin dilinden de çok iyi anlaşılabilirliği gibi, burada anlatılan destansı olayların Türklerin İslâmiyet'i yeni kabul ettiği dönemlerde, 9-11. Yüzyıllar arasında anlatılmaya başlandığı kabul edilmektedir.

Ayşegül Çakan'ın çevirisini yaptığı kitapta, Dede Korkut Hikâyelerinin günümüze ulaşabilen el yazmasının iki nüshası olduğundan bahsedilmektedir: Dresden El Yazması

ve Vatikan El Yazması. Dresden yazmasında 12 hikâye, Vatikan yazmasında 6 hikâye vardır. Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi'nin internet sitesinde, Prof. Dr. Metin Ekici'nin Bayburt'ta sunduğu bir bildiri ile Dede Korkut Hikâyelerinin üçüncü nüshasının olduğunu bilim dünyasına duyurduğu; Türkistan Nüshası adı verilen bu nüshada "Salur Kazan'ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürmesi" adlı 13. Boya yer verildiği bilgisi aktarılmaktadır. Bunlara ek olarak, Vikipedi'de 2018 yılında Gonbad (Günbed) el yazmasının keşfedildiğine ilişkin bir bilgiye de değinmeden geçemeyeceğim.

Varlık Dergisi'nin Şubat 2026 sayısında Güney Özkılınc tarafından yazılan "Dede Korkut Bursa Yazması Üzerine" başlıklı makaleye göre bunlara 2025 yılında Bursa Belediyesinin desteğiyle yayımlanan Bursa Yazması da eklenmiştir. Bursa Yazmasının Dresden Yazmasından ayrılan en önemli özelliği harekeli olmasıdır. Bu nedenle Bursa'da bulunan Dede Korkut Kitabı Dresden Yazmasındaki bazı sözcüklerin yeniden yorumlanmasına ışık tutar. Aynı makalede 11 yapraktan oluştuğu ve bir hikâyenin eksik olduğu belirtilen Ankara Yazmasından da bahsedilmektedir.

Dede Korkut Kitabı ülkemizde ilk kez Kilisli Rifat tarafından Arap harfleriyle 1916'da yayımlanmış, Latin alfabesiyle ilk çalışmayı Orhan Şaik Gökyay 1938'de yapmıştır. (Ayşegül Çakan, Kitab'ı Dedem Korkut Üzerine)

Dede Korkut Hikâyeleri, Türk Edebiyatında hem manzum hem mensur özellikler taşımasının yanında Türk dilinin tarihi gelişimini anlamak açısından da çok önemli bir yere sahiptir. Millî kimliği, kahramanlık ruhunu ve ahlâk anlayışını yansıtan Dede Korkut'un mirası, sadece bizim değil tüm

insanlığın ortak kültürel değerlerinden biri olarak "Dede Korkut- Korkut Ata Mirası: Kültürü, Efsaneleri ve Müziği" başlığı altında UNESCO'nun Somut Olmayan Kültürel Miras Temsili Listesi'ne kabul edilmiştir. (Güney Özkılınc, Dede Korkut Bursa Yazması Üzerine, Varlık: Şubat 2026).

Dede Korkut hikâyeleri Türk ahlâk ve törelerinin, inançlarının, kahramanlıklarının otantik olarak anlatıldığı bir eserdir. Kitapta geçen Karacukdağ, Karşuyatan, Karadağ, Aladağ gibi tarih ve coğrafya adlarının çoğu, bu hikâyelerin Oğuzların Türkistan'dan ayrılmalarından öncesine ait olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte Oğuz Türkleri bunları Batı'ya getirirken buraya göre mahallileştirmişler ve batıda geçen olaylarla karıştırmışlardır. Menkıbe Dede Korkut'un Kayı İnal Han zamanında yaşadığını, onun Hz. Peygamber'le çağdaş olduğunu gösteriyorsa da bu hikâyeleri, başkahraman olan Salur Kazan'ın mensup olduğu kabile dolayısıyla çok eski devirlere kadar götürmek daha doğrudur. Çünkü Salur Kazan'ın Oğuz destanının başkahramanı olmasıyla ilgili menkıbe Oğuzlar daha Orta Asya'daki yurtlarında iken teşekkül etmiştir. Öte yandan Oğuzların en eski destanlarından biri olan Bamsı Beyrek hikâyesi Orta Asya bozkırlarının her yerinde tespit edilmiştir. Alpamış diye tanınan bu hikâyenin tarihi VI-VIII. yüzyıla çıkarılmaktadır. Dede Korkut destanlarının yazıya geçirilmeden önce sözlü geleneğe yaşamış olduğu şüphesizdir (TDV İslâm Ansiklopedisi)

Dede Korkut Kitabı'ndaki hikâyeler derinlemesine bakıldığında evrensel insanın Türk kültürünün kabulleriyle oluşan yaşama alanlarını ve çatışmalarını çok başarılı bir kurguyla canlandırdığı hem ahlâk hem de vatan kavramlarını belirleyen değerler bütünü'nün kabul ve inançlarının uygulamada çatıştırılmasıyla oluşturulduğu Oğuznâmedir. Dede Korkut Hikâyelerinde "mert-yiğit" tipinin karşısında "nâmert" tipi konulmuştur. Türklerde yiğitlik sadece iyi ata binmek ve savaşçılıkla sınırlı değildir. Türk dünya görüşünde örnek kişiliği oluşturan nefse hakimiyet, büyüklere saygı, küçüklere sevgi, dürüstlük, doğru sözlü olmak gibi pek çok insanî değeri kapsamaktadır (Osmaniye Korkut Ata Üniver-

sitesi).

Bu destanlardan (hikâyelerden) hareketle Orta Asya'da yaşayan Oğuzların toplum yapısının bazı yönlerini aydınlatmak mümkündür. Göçebe hayatla yerleşik hayat olaylarının birbirine karıştığı eserden, Oğuzların tam anlamıyla teşekkül etmiş bir göçebe aristokrasisine sahip oldukları anlaşılmaktadır. Toplum yapısının en üstünde hanlar hanı Bayındır Han bulunur. Fakat hikâyelerde doğrudan doğruya onunla ilgili işlenmiş bir konu yoktur. Bayındır Han eserde ikinci planda bir hükümdar olarak gösterilmiş, yerini Oğuz Alplerinin başı sıfatıyla Salur boyundan ve onun beylerbeyi ve güveyisi olan Alp Kazan almıştır (TDV İslâm Ansiklopedisi).

Dede Korkut ya da bilinen diğer adıyla Korkut Ata, Göçebe Türker'in yüceltip kutsallaştırdığı, bozkır hayatının geleneklerini ve törelerini çok iyi bilen, kabile teşkilatını koruyan bir Oğuz büyüğüdür. Halkın atası, kabilenin reisi, bilgin, güçlü halk ozanı ve bilge olarak Dede Korkut'un tasviri kitabın başından sonuna kadar tekrarlanır. Hanlar güç durumlarda ona danışır; öğütler veren, yol gösteren, içinden çıkılmaz gibi gelen güçlükleri çözen hep odur. Ali Şir Nevâî onun Türk milleti arasında büyük bir yeri olduğunu, kendisinden nice yıl önceki ve sonraki birçok şeyi haber verdiğini söyler. O aynı zamanda Kazak-Kırgız bahşılarının piri olarak da tanınmaktadır. Dede Korkut eserde genel olarak ozan olarak karşımıza çıkar. Şamanizm kökenli bir menkıbeye göre Korkut adlı bir Şaman Kırgız şamanlarına kopuz çalmayı ve türkü söylemeyi öğretmiştir (TDV İslâm Ansiklopedisi).

Eserin dili Azerbaycan lehçesinin özelliklerini göstermekle birlikte bugünkü Azerbaycan lehçesiyle karşılaştırıldığında bütün dil özelliklerinin bu lehçeye ait olmadığı görülür. Büyük Oğuz kabilelerinin henüz ayrı doğrultulara yönelmedikleri, birbirlerinin dillerine ve lehçelerine has şekilleri paylaştıkları yıllardan pek uzak olmayan Dede Korkut Kitabı'nda, başta Kıpçak lehçesi olmak üzere öteki Türk boylarının dillerinden ve Moğolcadan geçmiş bazı kelimeler mevcuttur. Eserin giriş bölümünde ve hikâyeler arasında yer alan atasözleri, Oğuzların günlük yaşayışına dair gözlemleri yansıtmakta olup kişilere davranışla-

rında yol gösteren herkesçe kabul edilmiş prensiplerdir (TDV İslâm Ansiklopedisi) Elimdeki kitap, Ayşegül Çakan'ın Dresden el yazmasını esas olarak çevirisini yaptığı bir kitaptır: Orijinal adı "Kitab-ı Dedem Korkut Ala Lisan'ı Taife-i Oğuzan" olan bu kitap, Arap harfleriyle ve Türkçe yazılmış olup bir giriş kısmı ve 12 destansı hikâyeden oluşmaktadır.

Giriş kısmı besmeleden sonra şu sözlerle devam etmektedir:

"Resul Aleyhisselam zamanına yakın Bayat boyundan Korkut Ata derler bir er ortaya çıktı. Oğuz'un evvel kişisi, tam bilicisiydi. Ne derse olurdu. Gaipten haber söylerdi. Hak Teâlâ onun gönlüne ilham ederdi". Bunun devamında Dede Korkut'a özgü, atasözü değerinde sözlere yer verilmektedir. Bu sözlerden bazılarını aşağıda veriyorum:

Bir yiğidin Kara Dağ yumrusunca malı olsa
Yıgar, derler, talep eyler, nasibinden fazlasını yiyebilemez.

Kül tepecik olmaz

Kara eşek başına gem vursan katır olmaz

Lapa lapa karlar yağsa yaza kalmaz

Yapağılı gökçe çimen güze kalmaz

Gitlikte yerin otlaklarını geşik bilir

Göğermiş yerlerin çimenlerini kolan (yaban eşiği) bilir

Ayrı ayrı yolların izini deve bilir.

Şimdi hikâyelerle ilgili bir değerlendirme yapmaya çalışacağım. Kuşkusuz, 12 hikâyeyi ayrı ayrı değerlendirmek bu yazının sınırlarını aşar. O nedenle genel bir değerlendirme yapıp bazı hikâyelerden alıntılar yapmakla yetineceğim.

Yukarıda da değindiğim gibi, hikâyeler, kopuz eşliğinde anlatılır. Hem nesir kısmı hem de manzum kısmı vardır. Manzum kısmı ezgili bir şekilde söylenir. Her bir hikâyeye boy (destan) adı verilir. Hikâyeler genellikle, "Dedem Korkut boy boyladı, soy soyladı." Sözleriyle biter. Burada "boy boylamak" destan söylemek, "soy soylamak" ise, hikâyenin manzum kısmını ezgiyle söylemek anlamına gelir.

Atalarımız hem savaşmayı hem de eğlenmeyi çok iyi bilir. Dede Korkut'un diliyle aktaralım:

"Hanlar hanı Han Bayındır yılda bir kere toy (yemekli eğlence, ziyafet) edip Oğuz beylerini konuklardı. Gene toy edip attan

aygır, deveden buğra (erkek deve), koyundan koç kırdırmaştı."

Kara Büre'nin Oğlu Bamsı Beyrek Destanı'nda, Bamsı Beyrek, bezirgânları ve mallarını kâfirlerin elinden kurtarır. Bezirgânlar Büre Bey'in evini ziyaret ederler. Kendilerini kurtaran delikanlıyı da orada görünce, babası dururken oğlunun elini öperler. Büre Bey bunu görünce bezirgânlara öfkelenir. Fakat işin aslını öğrenince aralarında şöyle bir konuşma geçer:

Bay Büre Bey dedi. Bu benim oğlum baş mı kesti, kan mı döktü?

Beli (Evet), baş kesti, kan döktü, adam devirdi dediler.

Ben bu oğlana ad koyacak kadar var mıdır dedi.

Beli sultanım fazladır, dediler.

Büyük Oğuz beylerini çağırdı, konakladı, Dedem Korkut geldi, oğlana ad koydu, dedi:

Sözümü dinle Büre Bey, Allah Teala sana bir oğul vermiş, tutuverdin.

Ağır sancak götürende Müslümanlar arkası olsun

Karşı yatan kara dağlardan aşar olsun

Allah Teâlâ senin oğluna aşit versin

Kanlı kanlı sulardan geçer olsa geçit versin

Kalabalık kâfire girende

Allah Teâlâ senin oğluna fırsat versin

Sen oğlunu Bamsam diye okşarsın

Bunun adı boz aygırlı Bamsı Beyrek olsun

Adını ben dedim, yaşını Allah versin.

Görüldüğü gibi Oğuz Türklerinde ismi hak etmek için bir kahramanlık göstermek gerekiyordu. Bugünün deyiimiyle söylersek, toplumda değer kazanmak için liyakat esastı. Bunun bir benzerini, azgın bir boğayı alnına yumruğunu dayayarak süren ve yumruğunu çekince boğanın ayaklarını yerden keserek deviren "Dirse Han Oğlu Boğaç Han" hikâyesinde görürüz.

Dede Korkut hikâyelerinde, konuyu değiştirmekte ve aradan çok zaman geçtiğini anlatan güzel bir ifade var: At ayağı külük (hızlı, çevik, yel gibi), ozan dili çevik olur. Sık kullanıldığı için dikkatimi çekti. Aktarmadan edemedim.

Bu kısa örneklerden sonra, hikâyeler hakkında genel bir fikir vermek üzere Osmanîye Korkut Ata Üniversitesi'nin sitesinden yaptığım bir alıntıyı aktarmak yararlı olacak:

"Kissadan hisselerde olduğu gibi okuyucunun kolayca fark edeceği bir biçimde olmasa da boylar didaktik bir karakter taşır. Örneğin, asılsız haberlerle "Boğaç"ı babasına kötüleyen, böylece "Boğaç"ın babası eliyle yaralanmasına neden olan hain yoldaşların sonu ölüm olur. Aslını araştırmadan dedikodulara inanarak oğlu "Boğaç"ın canına kasteden baba, hain yoldaşlar tarafından tahkir edilen bir esir olur. Yalan söyleyerek "Beyrek" in nişanlısını elde etmeye çalışan "Yalançı oğlu Yaltaçuk", sonuçta rezil bir duruma düşer. Zina işleyen "Konur Koca Saru Çoban", "Oğuz" un başına "Tepegöz" gibi bir belayı musallat eder. Böbürlenene "Delü Dumrul," "Azrail" karşısında ecel terleri dökmek zorunda kalır. Sarhoş iken akın kararı alan "Kazılık Koca", on altı yıl düşman kalesinde tutsak kalır. Töreyi bozan "Salur Kazan", naibinin ölümüyle sarılır. Kalleslikle bir masumun canına kıyan "Aruz Koca", kendi yeğenininde elinde can verir. Buna karşılık on altı yıl yavuklusunu bekleyip sadakatten vazgeçmeyen "Banı Çiçek", sonunda sevdiğine kavuşur. Büyüklere öğüt alan, "adı bellü bigler" ile yola çıkan "Yigenek", babasını düşmandan kurtarır. Eşi uğruna canını vermeye

razı olan "Deli Dumrul" un karısı, 140 yıllık ömürle ödüllendirilir. Akıllıca konuşan karısının sözünü tutan "Dirse Han", çok istediği evlada kavuşur. Haklı olduğu konuda cesaretini ve azmini sonuna kadar muhafaza eden bütün kahramanlar muratlarına nail olurlar." (Daşdemir, 2010: 73, 74). Dede Korkut Kitabı birçok edebiyat araştırmacısı tarafından incelenmiş, üzerine makaleler yazılmış, Türk edebiyatının ve kültürünün en önemli eserlerinden biridir. Ben de yukarıda bahsettiğim kaynaklardan yararlanarak, naçizane bu küçük çalışmayı yaptım. Umarım genç kuşaklara bir faydam dokunur.

KAYNAKLAR:

1. Dede Korkut Hikâyeleri/Kitab-ı Dedem Korkut, Çeviren: Ayşegül Çakan
2. Dede Korkut Bursa Yazması Üzerine, Güney Özkılıç (Varlık Dergisi, Şubat 2026)
3. Wikipedia, Dede Korkut Kitabı, <https://tr.wikipedia.org>
4. Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Dede Korkut Hikâyeleri, <https://www.osmaniye.edu.tr>
5. TDV İslâm Ansiklopedisi, Dede Korkut, <https://islamansiklopedisi.org.tr>

MESNEVİ'NİN GÖLGESİNDE

AHMET SEVGİ

کی کڑی کردی و کی کردی تو شر
که نه دیدی لایقش در پی اثر

Ne vakit bir eğrilik ettin, bir kötülükte bulundun da onun ardından derhal layığın görmedin?

(Hz. Mevlânâ)

SUÇ VE CEZA

Yaptığın kötülük, ettiğin haksızlık cezasız kalır sanma, Âhirete bile kalmaz, başına gelenlere bak, aldanma.

(Ahmet Sevgi)